

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه هرمزگان

دانشگاه هرمزگان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

سبک شناسی نثر دوره صفویه

استاد راهنما:

دکتر فرانک جهانگرد

اساتید مشاور:

دکتر فرامرز خجسته

دکتر محمود رئوفی

دانشجو:

سحر اتصالی

تیر ماه ۹۰

چکیده :

با تأسیس سلسله‌ی صفویه توسط شاه اسماعیل در سال ۹۰۶ هـ. ق. و به دنبال آن رسمی شدن تشیع در ایران اقداماتی در جهت اشاعه‌ی این مذهب صورت گرفت که از مهم‌ترین آن‌ها دعوت از علمای شیعه جبل عامل به ایران بود که پیامدهای بسیاری از جمله رواج عربی‌گرایی در نظم و نثر و پیروی از ویژگی‌های نحوی زبان عربی داشت.

از سوی دیگر فشارهای مذهبی صفویان سبب مهاجرت بسیاری از اندیشمندان و ادیبان ایرانی به هند و در پی آن نشر و گسترش آثاری توسط آنان و خصوصاً شکل‌گیری ترجمه‌های ارزشمندی در آن سرزمین گشت. در همان زمان در داخل ایران، نثر فارسی و به طور کلی ادبیات به دست عامه‌ی مردم افتاد که سواد ادبی چندانی نداشتند و مضامین و موضوعات و زبان خاص طبقه‌ی خود را وارد نثر نمودند، در حالی که در مقابل آن نثر آراسته و متکلف درباری که یادگار دوران قبل (تیموریان) بود همچنان به حیات خود ادامه می‌داد و مخاطبان خاص خود را داشت.

باتوجه به این که اغلب صاحب‌نظران بدون بررسی دقیق نثرهای این دوره بر این مسأله اتفاق نظر دارند که نثر این دوره نثری فاسد و منحط و عامیانه است، در تحقیق حاضر سبک نثر دوره صفویه با تکیه بر ویژگی‌های زبانی، فکری و ادبی مورد بررسی قرار گرفته تا بدین ترتیب با شناخت انواع نثرهای دوره صفویه این موضوع را که نثر این دوره چگونه بر ساده‌نویسی و به طور کلی بر سبک نثر فارسی امروز تأثیر گذاشته است، شناسایی و بازبینی نمود. این پایان‌نامه در پنج فصل تنظیم شده است: فصل اول شامل: مقدمه، فصل دوم: تعاریف و کلیات، فصل سوم: نثرهای ترجمه‌ای، فصل چهارم: نثرهای تألیفی و فصل پنجم، نتیجه‌گیری.

کلمات کلیدی: نثر، سبک‌شناسی، دوره صفویه

تقدیم به

مادر م

سپاسگزاری

پس از سپاسگزاری از خداوند متعال به خاطر توانایی هایی که برای نوشتن این پایان نامه به من داد تا بتوانم آن را به اتمام برسانم ، از استاد راهنمای گرامی خود خانم دکتر جهانگرد که در طی این دوران همواره کمک ها و راهنمایی های ارزشمند خود را از من دریغ نمودند کمال تشکر را دارم .

هم چنین از آقای دکتر خجسته که ایشان هم با نظرات و پیشنهادات گران بهای خود در جهت هرچه بهتر شدن این پایان نامه مرا یاری نمودند ، تشکر می نمایم و نیز از آقای دکتر رئوفی که در بخش هایی از کار از مشورت ایشان بهره مند شده و با صبر و حوصله تمام به سؤالات من پاسخ گفتند سپاسگزارم . و هم چنین از تمامی استادانی که در تمام مدت تحصیل مرا یاری و همراهی نمودند سپاسگزاری می نمایم .
در پایان از خانواده ام که در طی این سال ها با پشتیبانی ها و حمایت های خود نقش بزرگی در موفقیت من داشته اند ، تشکر می نمایم .

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول

۲	مقدمه
۴	۱-۱- ضرورت تحقیق
۴	۲-۱- اهداف تحقیق
۴	۳-۱- پیشینه تحقیق
۵	۴-۱- روش تحقیق
۶	۵-۱- سؤالات تحقیق

فصل دوم : تعاریف و کلیات

۸	۱-۲- تعاریف سبک
۹	۲-۲- مفاهیم سبک
۱۰	۳-۲- سبک شناسی
۱۰	۴-۲- سبک از نظر قدما و تاریخچه سبک شناسی در ایران
۱۲	۵-۲- سبک شناسی و علوم مرتبط با آن
۱۴	۶-۲- انواع مکاتب سبک شناسی
۱۵	۷-۲- عصر صفویه و ورود مذهب جدید و تأثیر مهاجرت ها بر نثر این دوره
۱۵	۱-۷-۲- سیرتدریجی رشد و رواج تشیع در ایران
۱۶	۲-۷-۲- مهاجرت علمای شیعه به ایران در عصر صفوی
۱۷	۳-۷-۲- مهاجرت به هندوستان و نقش مهاجران ایرانی در شکل گیری آثاری در
۱۸	۴-۷-۲- مروری بر برجسته ترین نوع نثرهای پدیدآمده در عصر صفوی

فصل سوم : نثرهای ترجمه ای

۲۲	۱-۳- مهابهارت
۲۲	۱-۱-۳- ویژگی های زبانی و دستوری
۲۳	۱-۱-۱-۳- افعال
۲۴	۱-۱-۳- ضمائر
۲۵	۱-۱-۳- ترکیبات ساختگی
۲۵	۱-۱-۳- معادل ها
۲۶	۱-۱-۳- کاربرد واژگانی با بار معنایی متفاوت در زبان امروز
۲۷	۱-۱-۳- کاربرد اسامی خاص به همان صورتی که در زبان مبدأ بوده اند
۲۷	۱-۳-۲- صنایع ادبی
۲۷	۱-۲-۱-۳- استعمال صنایع ادبی که تحت تاثیر زبان مبدأ وارد متن گشته اند

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۸	۳-۱-۲-۲- آنیمیسیم یا جاندار انگاری
۲۹	۳-۱-۳- لغات
۳۰	۳-۱-۴- نمونه متن
۳۰	۳-۲- اوپانیشاد
۳۲	۳-۲-۱- ویژگی های زبانی ودستوری
۳۲	۳-۲-۱-۱- ضمائر
۳۲	۳-۲-۱-۲- افعال
۳۲	۳-۲-۱-۳- استعمال واژه همون به جای همان
۳۲	۳-۲-۱-۴- معادل ها
۳۵	۳-۲-۲- صنایع ادبی
۳۶	۳-۲-۳- نمونه متن
۳۷	۳-۳- چین نامه
۳۸	۳-۳-۱- ویژگی های زبانی و دستوری
۳۸	۳-۳-۱-۱- افعال
۳۹	۳-۳-۱-۲- ضمائر
۳۹	۳-۳-۱-۳- قیدها
۴۰	۳-۳-۱-۴- بومی گرایی
۴۰	۳-۳-۱-۵- ترکیبات ساختگی
۴۲	۳-۳-۱-۶- معادل ها
۴۲	۳-۳-۱-۷- لغات بیگانه
۴۳	۳-۳-۲- نمونه متن
۴۴	۳-۴- دیاتسرون
۴۴	۳-۴-۱- ویژگی های زبانی ودستوری
۴۴	۳-۴-۱-۱- معادل ها
۴۵	۳-۴-۱-۲- آشنایی زدایی
۴۷	۳-۴-۱-۳- عناصر دراماتیک
۴۸	۳-۴-۱-۴- استعمال واژه ی کوچک در معنای خاص
۴۸	۳-۴-۲- نمونه متن
فصل چهارم : نثرهای تألیفی	
۵۱	۴-۱- ینبوع

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۳	۱-۱-۴- ویژگی های فکری
۵۳	۲-۱-۴- ویژگی های زبانی و دستوری
۵۳	۱-۲-۱-۴- ضمائر
۵۳	۲-۲-۱-۴- قیدها
۵۴	۳-۱-۴- صنایع ادبی
۵۴	۱-۳-۱-۴- تشبیه
۵۴	۲-۳-۱-۴- کنایه
۵۵	۴-۱-۴- تاثیر پذیری از عربی
۵۶	۵-۱-۴- لغات
۵۸	۶-۱-۴- نمونه متن
۵۹	۲-۴- جامع عباسی
۶۰	۱-۲-۴- مروری بر مختصات زبانی و فکری جامع عباسی
۶۱	۲-۲-۴- ویژگی های زبانی و دستوری
۶۱	۱-۲-۲-۴- ضمائر
۶۲	۲-۲-۲-۴- افعال
۶۲	۳-۲-۲-۴- حروف
۶۳	۳-۲-۴- تاثیر پذیری از عربی
۶۹	۴-۲-۴- لغات
۶۹	۵-۲-۴- مقایسه نثر دو نویسنده
۷۰	۶-۲-۴- نمونه متن
۷۱	۷-۲-۴- نگاهی به کلثوم ننه و ارتباط آن با جامع عباسی
۷۴	۸-۲-۴- نمونه متن
۷۵	۳-۴- قصه حسین کرد شبستری
۷۹	۱-۳-۴- ویژگی های فکری حسین کرد شبستری
۸۰	۲-۳-۴- ویژگی های زبانی و دستوری
۸۰	۱-۲-۳-۴- افعال
۸۳	۲-۲-۳-۴- ضمائر
۸۳	۳-۲-۳-۴- قیدها
۸۴	۴-۲-۳-۴- حروف
۸۵	۵-۲-۳-۴- شبه جمله (صوت)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۸۵	۴-۳-۲-۶- اسم صوت
۸۶	۴-۳-۲-۷- لغات و اصطلاحات ترکی
۸۶	۴-۳-۲-۸- جملات عربی
۸۷	۴-۳-۳- صنایع ادبی
۸۷	۴-۳-۳-۱- تشبیه
۸۷	۴-۳-۳-۲- استعاره
۸۸	۴-۳-۳-۳- سجع
۸۸	۴-۳-۳-۴- استعمال شعر در میان متن
۸۹	۴-۳-۴- کاربرد اصطلاحات و تعبیرات عامیانه
۹۲	۴-۳-۵- نمونه متن
۹۳	۴-۴-روضه الصفاء
۹۴	۴-۴-۱- ویژگی‌های فکری
۹۵	۴-۴-۲- ویژگی‌های زبانی و دستوری
۹۵	۴-۴-۱- افعال
۹۶	۴-۴-۲- ضمائر
۹۷	۴-۴-۳- قید
۹۷	۴-۴-۳- صنایع ادبی
۹۷	۴-۴-۱- سجع
۹۷	۴-۴-۲- جناس
۹۸	۴-۴-۳- تشبیه
۹۹	۴-۴-۳- استعاره
۱۰۰	۴-۴-۳-۵- مراعات النظیر
۱۰۰	۴-۴-۳-۶- تنسیق الصفات
۱۰۱	۴-۴-۳-۷- بدل بلاغی
۱۰۱	۴-۴-۳-۸- استفاده از ضرب المثل در میان متن
۱۰۱	۴-۴-۳-۹- استفاده از شعر (مرتبط با متن)
۱۰۲	۴-۴-۴- تاثیر پذیری از عربی
۱۰۵	۴-۴-۵- نمونه متن
۱۰۶	۴-۴-۶- مقایسه نثر تاریخ روضه الصفا میرخواند و تاریخ روضه الصفا ناصری
۱۰۹	۴-۴-۷- نمونه متن

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱۰	۵-۴- تذکره مذکر احباب
۱۱۲	۴-۵-۱- ویژگی های فکری
۱۱۳	۴-۵-۲- در بیان نام افراد
۱۱۴	۴-۵-۳- تاریخ تولد و وفات
۱۱۵	۴-۵-۴- ذکر اعلام جغرافیایی و مکان های خاص
۱۱۶	۴-۵-۵- اشاره به اعتقادات نجومی
۱۱۸	۴-۵-۶- بیان فرقه های مشهور متصوفه
۱۱۹	۴-۵-۷- ماده تاریخ گویی
۱۱۹	۴-۵-۸- استفاده از معما گویی
۱۲۱	۴-۵-۹- استفاده از داستان هایی به سبک مینی مال
۱۲۱	۴-۵-۱۰- اشاره به نام خانوادگی شاعران مورد نظر در تذکره بر اساس پیشه آن
۱۲۲	۴-۵-۱۱- استعمال صفت فقیر برای آن دسته از شاعرانی که دارای گرایشات عرفانی هستند
۱۲۳	۴-۵-۱۲- صنایع ادبی
۱۲۳	۴-۵-۱۲-۱- اشاره به قالب ها و بحرهای شعری
۱۲۵	۴-۵-۱۲-۲- اشاره به موضوعات شعری
۱۲۶	۴-۵-۱۲-۳- سایر ویژگی های مورد اعتنا در شعر شاعران این تذکره
۱۲۷	۴-۵-۱۲-۴- اشاره به ضرب المثل ها و مثل واره های عربی و فارسی
۱۲۸	۴-۵-۱۲-۵- سجع
۱۲۹	۴-۵-۱۲-۶- مراعات النظیر
۱۳۰	۴-۵-۱۲-۷- تناسب
۱۳۰	۴-۵-۱۳- نمونه متن
۱۳۱	۴-۶-۱- دساتیر
۱۳۱	۴-۶-۱- معرفی آذرکیوانیان به عنوان پدیدآورندگان یک نهضت جدید در
۱۳۲	۴-۶-۲- ویژگی های زبانی و دستوری
۱۳۲	۴-۶-۲-۱- دساتیر و شیوه های لغت سازی در آن
۱۳۲	۴-۶-۲-۲- لغت های دساتیری
۱۳۳	۴-۶-۳- عقاید فکری آذرکیوانیان
۱۳۵	۴-۶-۴- آثار آذرکیوانیان
۱۳۶	۴-۶-۵- آذرکیوانیان و تاثیر آنان در زبان و ادب فارسی
۱۳۶	۴-۶-۶- نمونه متن

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل پنجم : نتیجه گیری
۱۳۹.....	۵-۱- نتیجه گیری
۱۴۳.....	منابع و مأخذ
۱۴۶.....	چکیده انگلیسی

فصل اول

مقدمه

مقدمه :

هم زمان با تأسیس سلسله ی صفویه در سال ۹۰۶ هـ. ق مذهب شیعه توسط شاه اسماعیل صفوی در ایران به رسمیت شناخته شد . به جز اعتقاد درونی که شاه اسماعیل به مذهب شیعه داشت هدف وی از این اقدام ، به دست آوردن اقتدار سیاسی و یکپارچگی و حفظ استقلال ایران خصوصاً در برابر عثمانی ها بود که خود را مالک تمام ممالک اسلامی می دانستند . به همین جهت از آنجایی که دولت صفوی برای تحکیم پایه های قدرت خویش به دین متوسل گشته بود ، برای جبران کمبود علمای شیعی در ایران ، عده ای از علمای شیعه را از جبل عامل لبنان ، شام، بحرین و نقاط دیگر به جهت آموزش امور مذهبی به مردم و تربیت نسل های جدید علمای شیعه در ایران و نیز نگارش آثاری در این زمینه به ایران فراخواند و این افراد که زبان مادری آن ها عربی بود بیشتر آثار خود را به این زبان می نوشتند و اگر هم به زبان فارسی می نوشتند ، چنان تحت تأثیر زبان عربی قرار داشتند که ترجمه ای از عربی به فارسی به نظر می رسید . زیرا علاوه بر استفاده از لغات و ترکیبات عربی ، از ویژگی های نحوی زبان عربی نیز پیروی می نمودند و به طور کلی روح و فکر عربی در آثار آنان جریان داشت . بدین ترتیب سبب رواج و رونق عربی گرایی در ادبیات فارسی و نثر فارسی گشتند . هم چنین به دلیل توجه بیش از حد صفویان به امور دینی و مذهبی و کم توجهی به سایر امور ، عده ای از دانشمندان و ادیبان و روشنفکران ایرانی که با بی اعتنایی صفویان روبه رو شدند ، عازم هندوستان گشتند که در آن زمان مقر و پناهگاه ایرانیان مهاجر بود و ارج و منزلت خاصی برای زبان فارسی و فارس زبانان در دربار هند قایل بودند . این مهاجران در هند دست به نشر و گسترش آثاری به زبان فارسی زدند که از آن جمله می توان به ترجمه هایی که به زبان فارسی صورت گرفته و جزو ارزشمندترین آثار این دوره محسوب می شوند ، اشاره نمود .

در نتیجه ی مهاجرت اندیشمندان و ادیبان ایرانی به هند و خالی ماندن ایران از این افراد ، نثر فارسی به دست عامه ی مردم افتاد که سواد ادبی چندانی نداشتند و به همین دلیل زبان و مفاهیم خاص طبقه ی خود را وارد نثر نمودند . به طوری که می توان عصر صفویه را عصر اوج و رواج داستان های عامیانه در ایران به شمار آورد .

وجود چنین عواملی در نثر فارسی ، سبب گشته تا از نظر اغلب صاحب نظران ، نثر این دوره نثری فاسد و منحط و عامیانه و دارای نوعی سادگی ساختگی معرفی شود . در حالی که این نظریه بدون بررسی

دقیق نثرهای این دوره از سوی صاحب نظران صادر گشته که به قضاوت یک طرفه پرداخته و از جنبه های مثبت آن ها چشم پوشی نموده و تنها بعد منفی آن را در نظر گرفته ، به پیروی از یکدیگر بر این مسأله متفق القول گشته اند .

در حالی که هر دوره ای که شروع شده ، بلافاصله و از همان بدو تأسیس تأثیر خود را بر ادبیات نشان نداده و همچنان رگه هایی از سبک گذشته در خود دارد و تحول سبک ها به طور تدریجی اتفاق افتاده است . به همین علت نثر دوره صفوی نیز ادامه ی نثر دوره قبل (دوره تیموری) است و اغلب ویژگی های نثر دوره تیموری را در دوره صفوی می توان دید . مطابق نظر صفا هنگامی که صفویان بر روی کار آمدند هنوز برخی از نویسندگان عصر تیموری مشغول نوشتن آثار خود بودند و روش استادان خود را دنبال می کردند و تغییر حکومت نمی توانست تأثیری در رویه ی آنان داشته باشد . اما به هر حال این نکته نیز شایان توجه است که هم زبان و هم محتوا (یعنی مطلب و اندیشه) که لازمه ی پدید آمدن نظم و نثر است در حال تغییر و تحول بود . (صفا ، ۱۳۷۲ : ۵ / ۱۴۴۱ - ۱۴۴۲)

با همه ی این ها ، آثار این دوره به اقتضای زمانه و مطابق با سلیقه های آن عصر و به اصطلاح منطبق با روح زمان پدید آمده اند و به دلیل آن که ، این آثار در برگیرنده ی ویژگی مربوط به یک دوره هستند ، می بایست در گروه سبک های دوره ای به بررسی آن ها پرداخت و از آنجایی که دوره ی صفویه ، دوره مهمی در تاریخ ایران محسوب می شود و تحولات بزرگی در این دوره شکل گرفته ، بررسی آثار مربوط به این دوره نیز از ارزش و اهمیت زیادی برخوردار است . زیرا یکی از علل مهم به وجود آمدن سبک ها تحولات پدید آمده در یک دوره است . هم چنین در تعیین سبک دوره می توان تا حدودی به سبک شخصی نویسندگان آثار نیز دست یافت .

به طور کلی می توان گفت یکی از کارکردهای مهم سبک شناسی ، آن است که از طریق آن می توان از ظاهر اثر و روساخت آن به باطن و ژرف ساخت و آن چه در ماورای ظاهر آن نهفته و پنهان است دست یافت و بدین ترتیب اعتقادات و زبان مردم یک عصر را آن چنان که بوده ، بررسی و شناسایی کرد ..

در پایان این نکته شایسته یادآوری است که این دوره به لحاظ تنوع در انواع نثر فارسی اهمیت بسیاری دارد و انواع نثر در این دوره دیده می شود و با آن که پیش از این نیز برخی از نثرهای این دوره معرفی و بررسی شده ، در این تحقیق تلاش بر آن است تا آثار شاخص و تأثیر گذار این دوره که به اغلب آن ها تاکنون پرداخته نشده اما هر کدام از آن ها در نوع خود جزو آثار ارزشمند محسوب می شوند ، معرفی و بررسی گردد .

۱-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق :

از آنجایی که بنا به دلایلی هم در شعر و هم در نثر، سبک دوره اول (خراسانی) بیشتر مورد توجه قرار گرفته و ارزشمند شناخته شده، زیرا بزرگترین محققان ما از خطه ی خراسان بوده اند و سبک های دوره های بعد با وجود آن که دارای ارزش هایی بوده اند کمتر مورد توجه قرار گرفته اند یکی از این دوره ها، دوره ی صفویه است که از نظر محققان دارای نثری منحنی و فاسد و عامیانه معرفی شده و محققان از این مسأله که نظم و نثر دوره ی صفویه معلول عوامل اجتماعی و سلیقه های آن زمان بوده، غافل بوده اند و نیز اگر رویکردی در این دوره می بینیم مطابق سلیقه های عوام بوده است. بر اساس این توضیحات در پی آن هستیم تا برخی از ارزش های نهفته و ناشناخته در نثر دوره صفویه را از نظر ویژگی های ادبی و زبانی و فکری مورد بررسی قرار دهیم.

۱-۲- اهداف تحقیق :

۱) بررسی سبک نثر دوره ی صفویه با تکیه بر ویژگی های زبانی، فکری و ادبی و معرفی آثار نثر این دوره به منظور شناخت بعضی از انواع نثر دوره ی صفویه و به دنبال آن دست یابی به ژرف نای این آثار و آن چه در ماورای ظاهر آنهاست به جهت شناخت ارزش های آن ها.

۲) نشان دادن تأثیر پیامد مهاجرت ها و نیز بررسی تأثیر ترجمه بر شیوه نوشتار در زبان فارسی در این دوره.

۱-۳- پیشینه ی تحقیق :

- سبک شناسی بهار: این اثر به جهت آن که اولین اثری است که به موضوع سبک شناسی نثر در ایران پرداخته حائز اهمیت بسیاری است اما در آن تنها به بررسی ویژگی های زبانی آثار آن هم تا سبک دوره خراسانی پرداخته و سبک دوره های بعد را بررسی ننموده و تنها به ذکر نمونه هایی از آثار دوره های بعد اکتفا نموده است.

دوره صفویه نیز جزو همان دوره هایی است که در این اثر بررسی نشده و تنها نمونه هایی از انواع نثر این دوره در آن مطرح شده است.

- انواع نثر فارسی: در این اثر که توسط منصور رستگار فسایی نوشته شده است گونه های مختلف نثر فارسی معرفی گشته و هم چنین به طور مختصر به تحولات اجتماعی و سیاسی پدیدآمده در هر دوره اشاراتی نموده است و نیز بخش هایی از آن به معرفی انواع نثر دوره صفویه و بررسی تحولات اجتماعی و

سیاسی این دوره اختصاص دارد. در این اثر علاوه بر ذکر انواع نثر مربوط به هر دوره نمونه هایی از آن ها نیز بیان شده است.

- هزارسال نثر پارسی: این اثر نوشته شده توسط کریم کشاورز است و در آن انواع آثار نثر فارسی به طور خلاصه معرفی شده و سپس نمونه ای از متن آن ها آورده شده است و از جمله بخشی از این اثر به معرفی آثار نثر دوره صفویه و زندگی نامه مولفان آن ها اختصاص دارد. هم چنین تنها به معرفی آثار مطرح شده در این اثر پرداخته شده اما نثر آن ها مورد تحلیل و بررسی قرار نگرفته است.

- تاریخ ادبیات صفا: این اثر که نوشته ذبیح الله صفا می باشد علاوه بر این که به بررسی تاریخ و اوضاع سیاسی و اجتماعی دوره های مختلف نظم و نثر فارسی پرداخته، شاعران و نویسندگان هر دوره و سبک شعر و نثر آن ها را نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است و اهمیت این اثر به این دلیل است که علاوه بر پرداختن به تاریخ ادبیات، جنبه سبک شناسی نیز دارد.

- کلیات سبک شناسی: این اثر نوشته سیروس شمیسا است و ضمن آن که در آن به طرح نظریاتی از سبک شناسان مشهور غربی پرداخته شده با بیان نمونه هایی از نظم و نثر فارسی سبک آن ها را نیز در سه سطح واژگانی، فکری و ادبی مورد بررسی قرار داده است. بخش پایانی این اثر به ذکر مختصات فکری نثر کهن فارسی اختصاص دارد.

- پایان نامه ای تحت عنوان تحول نثر فارسی در دوره قاجار که توسط فرانک جهانگرد در اسفند ماه ۱۳۸۴ در دانشگاه تهران دفاع شده است. لازم به ذکر است که پایان نامه مورد نظربه لحاظ تمام ویژگی ها، از جمله بررسی ویژگی های زبانی، فکری و ادبی شبیه به مطالب موجود در پایان نامه ی حاضر است منتها در آن به ویژگی های سبکی نثر دوره قاجار اشاره شده و در پایان نامه حاضر ویژگی های سبکی نثر در دوره صفویه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۴- روش تحقیق:

روش تحقیق در این پایان نامه کتابخانه ای بوده، بدین صورت که ابتدا منابع مربوط به سبک شناسی جمع آوری و مطالعه گردیده و پس از آگاهی هایی در مورد سبک و سبک شناسی به یادداشت برداری از آن ها پرداخته شده و سپس منابع اصلی و فرعی در مورد نثر صفویه جمع آوری و یادداشت برداری گردیده است و در پایان به مرتب ساختن تمامی مطالب مورد نظر پرداخته شده است. هم چنین برای یافتن لغات دشوار موجود در آثار مورد نظر از فرهنگ هایی مانند لغت نامه دهخدا و لغت نامه و اعلام سانسکریت (در بخش پایانی کتاب اوپانیشاد) استفاده شده است و نیز در اغلب موارد، در مقابل ارجاعاتی که مربوط به چندین جلد از یک اثر می باشند شماره جلد نیز آمده است.

۱-۵- سؤالات تحقیق

- ۱- آیا نثر دوره صفویه نثری فاسد و منحط و رو به زبان محاوره است؟
- ۲- رسمی شدن تشیع و نفوذ زبان و نحو عربی به چه میزان بر آثار نثر این دوره تاثیر گذار بوده است و این تاثیر پذیری بیشتر شامل چه نوع نثرهایی می شود؟
- ۳- چه عواملی سبب سادگی برخی از نثرهای این دوره گشته است؟
- ۴- مهاجرت های عصر صفویه چه تأثیری بر سبک نوشتاری آثار این دوره گذاشته است؟

فصل دوم

تعاریف و کلیات

۱-۲- تعاریف سبک (در لغت و در اصطلاح ادبیات) :

در این تحقیق هدف تعریف سبک نمی باشد بلکه به دلیل نوع تحقیق حاضر که به بررسی سبک نثر دوره صفویه و شناخت انواع نثر این دوره و ویژگی های آن ها اختصاص دارد ، نگارنده به ارائه تعاریفی از سبک و سبک شناسی و بیان مقدماتی در این خصوص پرداخته است تا زمینه ای برای درک اصل مطالب آماده سازد و از این رو نظریاتی درباره سبک و سبک شناسی و تاریخچه آن بیان نموده تا به طرز روشن تر و واضح تری تأثیر عوامل مختلف را بر سبک آثار نثر این دوره نشان دهد و به همین دلیل ناگزیر به آوردن نقل قول هایی از نظریه پردازان گشته است .

تاکنون تعاریف متعددی از سبک ارائه شده و هر کس بسته به نوع نگرش خود تعریفی از آن داشته است.

معنا و مفهوم سبک در لغت :

به گفته ی بهار سبک در لغت تازی به معنی گداختن زر و نقره است و سبیکه پاره ی نقره گداخته را گویند. ولی ادبای قرن اخیر سبک را مجازاً به معنی « طرز خاصی از نظم یا نثر » استعمال کرده اند و آن را در برابر ستیل style اروپاییان قرار داده اند . ستیل style در زبان های اروپایی از لغت ستیلوس یونانی به معنای ستون گرفته شده است . ستیلوس در زبان یونانی به آلتی فلزی یا چوبی گفته می شده که به وسیله ی آن حروف و کلمات را بر الواح مومی نقش می کرده اند و امروزه نیز ایرانیان به قلم که واسطه ی نقش مقاصد بر روی کاغذ است مانند ستیل معنی شبیه به سبک می دهند و می گویند : « فلان کس خوب قلمی دارد » یعنی سبک نگارش او خوب است . اما سبک در اصطلاح ادبیات عبارت است از روش خاص ادراک و بیان افکار به وسیله ترکیب کلمات و انتخاب و طرز تعبیر - سبک به یک اثر وجهه خاص خود را از لحاظ صورت و معنی القامی کند و آن نیز به نوبه ی خویش وابسته به طرز تفکر گوینده یا نویسنده درباره حقیقت می باشد . (بهار، ۱۳۸۶: ۱۵/۱-۱۶)

از نظر فرشید ورد سبک شیوه خاص یک سخنور یا یک اثر یا مجموعه آثار ادبی است.

(فرشید ورد، ۱۳۸۲: ۲ / ۶۵۴)

به اعتقاد شمیسا سبک وحدتی است که در آثار کسی به چشم می خورد. یک روح یا ویژگی یا ویژگی های مشترک و متکرر در آثار کسی است. منظور از زمینه مشترک یا وحدت یعنی سبک فقط منوط به عوامل لفظی (زبانی) نیست بلکه در تفکر و بینش هم وحدت یا تکرار عوامل و عناصر خاص اندیشگی حضور دارد. (شمیسا، ۱۳۸۰: ۱۳-۱۴)

علاوه بر موارد فوق، مطابق طبقه بندی های دیگری تعاریفی از سبک ارائه شده که می توان آن ها را به صورت زیر خلاصه نمود: از نظر شمیسا این طبقه بندی برای بیان مفهوم سبک مناسب به نظر می رسد:

الف) نگرش خاص: یعنی سبک حاصل نگاه خاص هنرمند به جهان درون و بیرون است که لزوماً در شیوه ی خاصی از بیان تجلی می کند. به این معنا که هر کس به جهان نگاه نوی داشته باشد برای بیان آن چه ادراک نموده از زبان و اصطلاحات جدیدی استفاده می کند و یا در زبان دخل و تصرف می کند و بدین ترتیب هر شیوه نگرشی در جامه ی زبانی خاص جلوه گر می شود.

ب) گزینش: سبک محصول گزینش خاصی از واژه ها و عبارت هاست. یعنی نویسندگان برای بیان یک معنی واحد تعابیر مختلفی به کار می برند و بدین ترتیب بین سبک آنان اختلاف است. از دیدگاه زبان شناسی نویسنده آزاد است در محور جانشینی دست به گزینش های هدف داری بزند.

ج) عدول از هنجار: سبک حاصل انحراف و خروج از هنجارهای عادی زبان است. معمولاً در آثار خلاق ادبی و هم چنین در کتب مقدس مذهبی نمونه های انحراف از معیارهای متعارف زبان فراوان است و یکی از وجوهی که به آن ها تمایز سبکی می دهد همین موضوع است و این همان است که در علم معانی سخن گفتن بر خلاف مقتضای ظاهر گفته می شود. دامنه ی عدول از هنجارهای متعارف بسیار گسترده است و هم جنبه های زبانی و هم جنبه های معنایی را در بر می گیرد.

بدین ترتیب می توان گفت سبک شناسی مطالعه ی عناصر غیر منطقی یا ماوراء منطقی در زبان است. (همان: ۱۵-۳۵)

۲-۲- مفاهیم سبک:

الف) سبک دوره: یعنی سبک کم و بیش مشترک و شبیه یک دوره خاص. به عبارت دیگر در آثار یک دوره مشخص تاریخی، نوعی وحدت و زمینه ی مشترک لفظی و معنوی و ادبی دیده می شود که در آثار دوره های دیگر یا کم رنگ تر است و یا اصلاً نیست. این وجوه مشترک و یا به عبارت دیگر عوامل متمایز کننده مختصات نرم آن دوره و یا به اصلاح سبک آن دوره را مشخص می کند.